

Гръцко-български съюзъ прѣзь 1204/5 година.

Ректорска рѣчь, произнесена на 25 ноемврий 1913 год.

Отъ проф. Д-ръ В. Н. Златарски.

Почитаемо събрание,

Да се говори изобщо за политически съюзъ между българии и гърци прѣзь срѣднитѣ вѣкове на първи погледъ би се показало странно за всѣкиго, който колко-годѣ е запознатъ съ общия вървежъ на нашата стара политическа история; защото послѣдната не прѣдставя нищо друго, освѣнъ една постоянна ожесточена борба отъ VII до XIV вѣкъ съ нашитѣ южни съсѣди, гърцитѣ или византийцитѣ, — борба, която въ разни врѣмена е носила и различенъ характеръ. Обаче въ общежитието на народитѣ биватъ моменти, когато и най-върли врагове се съюзяватъ помежду си поради общността на тѣхнитѣ политически и економически интереси, а понѣкога такива съюзи имъ се налагатъ отъ самото развитие на събитията дори противъ волята имъ. На подобни явления не е чужда и нашата история.

Политически съюзи между България и Византия въ истински смисълъ на думата се почватъ сравнително и относително твърдѣ късно. Прѣзь първия периодъ на нашия самостоенъ политически животъ, прѣзь тѣй нареченото първо българско царство, подобни съюзи, можемъ каза, не е имало, като изключимъ слѣднитѣ четири момента, въ които българии и византийци сж дѣйствували наедно: 1) въ 717 г., когато българскиятъ князь Тервель въ силата на договора отъ 716 г. съ Византия повдигналъ война противъ арабитѣ, които обсаждали безуспѣшно Цариградъ отъ суша и море при императора Льва III Исавра (717 — 741), и съвсѣмъ съкрушилъ арабската сила; 2) въ 823 г., когато князь Омортагъ по сключения въ 814 г. 30-годишенъ миръ неочаквано се явилъ като съюзникъ на тогавашния императоръ Михаилъ II Балба (820 — 829) и освободилъ византийската столица отъ възстаналия византийски генералъ Тома, който съ помощта на арабитѣ се

опитвалъ да прѣвземе Цариградъ; 3) подобенъ съюзъ билъ прѣдвидѣнъ въ склучения въ 927 г. миренъ договоръ между царь Петра и императоръ Романа Лакапинъ (919 — 944) противъ маджаритѣ, споредъ който българитѣ се задължавали да противодѣйствуватъ на маджаритѣ и да ги не пропусчатъ прѣзъ земята си да нападатъ византийскитѣ владѣния; това задължение ц. Петъръ не бѣ въ състояние да изпълни поради бурнитѣ врѣмена, които прѣживѣ неговото царуване, и това послужи, както е извѣстно, като прѣдлогъ за нарушение на мира между България и Византия при императоръ Никифора Фока (963 — 969) въ 966 г.; и 4) оня злополученъ и крайно наивенъ съюзъ, който бѣ склученъ въ 971 г. между царь Бориса II и императоръ Ивана Цимисхий (969 — 976) при изгонването на руския князь Светослава и руситѣ отъ Прѣславъ, и който докара падането на източната половина на българската държава. Но тия съюзи както по възникване, тъй и по резултати се явяватъ тѣсно свързани само съ интереситѣ на империята: България и българитѣ въ тѣхъ играятъ второстепенна роля; това собствено не сж били съюзи въ истински смисълъ на думата, защото тѣ сж бивали склучвани въ такива врѣмена, когато Византия или е имала надмощие, или се е намирала въ по-благоприятни условия, отколкото нейната съседка, а това ѝ давало възможность да ѝ налага сгодни за себе си съюзи.

Но тогава какъ се обяснява това отсъствие на политически съюзи между България и Византия прѣзъ дадения периодъ? Нима въ продължение на три вѣка събитията на и около Балканския полуостровъ сж се така развивали и текли, че нито у една отъ тия двѣ съседни държави не се е явявала нужда да потърси помощта на другата, и че никога общи интереси не сж ги съединявали и не сж имъ налагали подобни съюзи? А между това прѣзъ тоя периодъ както едната, така и другата не веднѣжъ сж прѣживявали тежки и дори критически моменти на своето съществуване.

Нѣма съмнѣние, че главната причина за това избѣгване на общи акции отъ страна на двѣтѣ съседни държави ще трѣба да търсимъ тъкмо въ вѣковната борба между двата народа — гръцки и български — и вродената у тѣхъ омраза и недовѣрие, които се обуславятъ съ рѣзкото различие както въ етническия произходъ, темпераментъ, характеръ, социаленъ строй и култура у двѣтѣ нации, тъй и въ историческата роля, която имъ налагали да играятъ самитѣ условия на живота и тѣхнитѣ политически интереси и национални задачи. Това различие не можа да изглади дори и общата вѣра — християнството, което бѣще въ рѣцѣтѣ на византийцитѣ най-силно оржие за покорение и асимилиране на

варварскитѣ народи. Затова още отъ самото начало за основенъ политически принципъ на двѣтѣ държави се изработва: у византийцитѣ — да покорятъ българския народъ и унищожатъ българската държава, а у българитѣ — да ослабятъ, до колкото е възможно, империята и по тоя начинъ да си осигурятъ едно трайно политическо съществуване и да си обезпечатъ мирно културно развитие. При такива стремежи отъ двѣтѣ страни, разбира се, не е могло да има мѣсто за политически съюзи между тѣхъ; напротивъ, ние виждаме тъкмо обратното: и българи и византийци търсятъ съюза на други околни народи за осъществяване основния си политически принципъ.

Друга не по-малко важна причина за посочената отчужденостъ между двѣтѣ съседни държави, а оттука и народи се явява това обстоятелство, че съперничеството прѣзъ посочения три вѣковенъ периодъ е вървѣло само между българи и гърци, защото другитѣ нации на полуострова прѣзъ това врѣме сж играли съвсѣмъ второстепенна или никаква роля. Така, сѣрбитѣ се разпадали на много дребни княжества или жупанства, отъ които всѣко за себе си живѣло склученъ, отдѣленъ животъ; у тѣхъ за дълго врѣме племеннитѣ стремежи и интереси винаги наддѣлявали и оттука всѣкога е владѣла мисълта за децентрализация на властѣта. Освѣнъ това поради самото стечение на обстоятелствата у сѣрбитѣ не е могълъ да се приложи оня сжщи принципъ за образуване срѣдновековнитѣ държави — принципъ на чуждото обединение, който намѣри мѣсто у насъ и у други европейски народи. Затова тѣ прѣзъ дадения периодъ не сж били въ съгояние да се сплотятъ и да образуватъ една държава, и още отъ самото начало слѣдъ поселението си на Балканския полуостровъ не могли да взематъ активно участие въ политическитѣ работи на юго-източна Европа; напротивъ, почти до срѣдата на XII вѣкъ тѣ сж играли пасивна и второстепенна роля, като ставали често пжти оржде на византийската политика противъ българитѣ. Доста е да си спомнимъ за тѣхнитѣ съюзи прѣзъ IX и X вѣкъ съ Византия. — Албанцитѣ, умаломощени отъ врѣмето на римското завоевание, притиснати подъ тежкия гнетъ на римската администрация и сами неподатливи на култура, задълго останали въ политически и културенъ застои и въ сжщото положение прѣминали въ наслѣдство на византийската империя; прѣзъ дадената епоха тѣ не проявили никакви признаци за самостоенъ политически животъ; а пѣкъ власитѣ, прѣснати по планинитѣ на полуострова, продължавали да прѣкарватъ все още своя овчарски животъ. — По тоя начинъ на Балканския полуостровъ оставали само два главни фактора: България

и Византия, българският и гръцкият народъ, които чрѣзъ своето съперничество собствено опрѣдѣляха и ръководѣха историческитѣ сѣдбини на цѣлия европейски юго-изтокъ.

Най-сетнѣ има и третя причина, която създаваше политическото разединение между Византия и България. Прѣзъ означения периодъ византийската империя била все още една обширна добрѣ организирана държава; тя все още се чувствувала доста яка и стабилна, за да може съ собственитѣ си сили да се разправи съ своитѣ врагове както на изтокъ въ Азия, тѣй и на западъ въ Европа, а умнитѣ, енергични и прѣдприемчиви императори отъ Исаврийската, Македонската, а по-сетнѣ и отъ Комненовската династия изкусно можаха да използватъ тия организирани сили, за да поддържатъ и високо да издигнатъ въ извѣстни моменти престижа на империята; тѣ считаха за унижение да търсятъ помощта или да сключватъ формални съюзи съ своитѣ „прѣзрѣни“ съсѣди — българитѣ, на които тѣ все още продължаваха да гледатъ като на свои подчинени; защото, споредъ византийскитѣ понятия, тѣ се бѣха настанили и основали държавата си върху бивша византийска територия само по милостъта на ромейския василевсъ.

Но съ течение на врѣмето, когато източната империя почна постепенно да пада, изгубвайки една слѣдъ друга своитѣ области на изтокъ и западъ, а въ самата нея на всѣкъждѣ повѣя сепаратически духъ; когато, споредъ прѣкрасната характеристика на съврѣмения историкъ, „прѣдставителитѣ на знатнитѣ родове не си хабили силитѣ да се образуватъ и да се подготвятъ за обществена дѣйность, а съ завистъ погледвали на царскитѣ украшения, обмисляйки врѣмето, когато и тѣ ще могатъ да протегнатъ ръка къмъ тѣхъ, а нѣкои пъкъ, сговаряйки се съ чужденци, напращали върху отечеството си пирати, разбойници, потисници и грабители“; когато на Балканския полуостровъ почнаха да изникватъ една слѣдъ друга нови държави съ явни стремежи да съперничатъ съ империята; когато западно-европейскитѣ държави поради религиозно-политически и економически интереси обърнаха погледитѣ си къмъ югоизточна Европа и по-нататкъ въ Азия, особено слѣдъ първитѣ кръстоносни походи, — тогава и политическитѣ отношения между българи и гърци се значително измѣняватъ, а заедно съ това и характерътъ на политическитѣ имъ съюзи.

Слѣдъ основанието на сръбската едновластна държава отъ Неманитѣ, слѣдъ възобновата на българското царство отъ Асѣневци, слѣдъ като маджарскитѣ крале почнаха да проявяватъ претенции за разширение не само на политическото си влияние, но и на властъта си върху земитѣ на Балканския полуостровъ, а

опасността откъмъ мохамеданския свѣтъ на изтокъ ставаше все поголъма, — византийската империя имаше вече да се бори не съ единъ, а съ нѣколко, съ много врагове, които всички гонѣха една цѣль — на първо врѣме засилването си за смѣтка на империята, а послѣ нейното унищожение. Въ своитѣ сближения или сблъсквания съ тия нови свои съперници-врагове византийцитѣ бѣха принудени да прибѣгватъ къмъ разни политически комбинации, но и въ тия комбинации, отъ които често е зависѣла сѣдбата на империята, спрѣмо българитѣ тѣ все пакъ оставаха вѣрни на традиционната си политика. Едничка важна промѣна въ това отношение се забѣлѣзва въ това, че прѣзъ тоя новъ и значително по-мжченъ за империята периодъ, отъ края на XII до края на XIV вѣкъ, поради голѣмитѣ и бързи усложнения въ политическитѣ отношения на полуострова, гърцитѣ бѣха принудени по-често да обръщатъ погледитѣ си къмъ българитѣ и да търсятъ тѣхната съюзна помощъ и при това не само противъ вѣншни врагове на империята, но и въ вжтрѣшнитѣ си борби. Първиятъ по врѣме въ тази епоха и извънредно характеренъ политически съюзъ между българи и гърци се отнася къмъ царуването на българския царь Калояна.

***

Както е извѣстно, проповѣдваниятъ отъ папа Инокентия III четвърти кръстоносенъ походъ се свърши съ това, че западнитѣ рицари вмѣсто да освободятъ Иерусалимъ отъ турцитѣ, завоюваха Цариградъ въ 1204 г., и на мѣстото на византийската империя основаха тѣй наречената *латинска империя*. Това измѣнение и ново положение на работитѣ въ Балканския полуостровъ поглѣщало всичкото внимание на тогавашния воинственъ и енергиченъ български царь Калояна, който намислилъ сега да използува новитѣ събития за разширение границитѣ на държавата и за закрѣпа на възобновеното царство.

Още докато вървѣла обсадата на Цариградъ отъ кръстоносцитѣ, и основитѣ на византийската империя се рушили отъ вжтрѣшни и вѣншни удари, Калоянъ сполучилъ да завземе византийскитѣ владѣния на западъ отъ София до Тессалийската граница съ градоветѣ Призренъ, Скопие, Охридъ и Беръ.¹⁾ Когато пъкъ кръстоносцитѣ прѣвзеха Цариградъ и подѣлиха земитѣ на бившата византийска империя помежду си, новоизбраниятъ и коронясанъ въ св. София латински императоръ Балдуинъ, графъ Фландрски, прѣдприелъ веднага

---

¹ К. Јурек, Историја Срба. Београд, 1911, I део, стр. 276.

слѣдъ това една експедиция по новооснованото си царство въ Тракия и Македония, лесно завладѣлъ нѣкои градове и оставилъ въ тѣхъ свои гарнизони. Въ сжщо врѣме Бонифаций Монфератски, единъ отъ най-виднитѣ и умни кръстоносци отъ 4-я походъ, така сжщо завладѣлъ Солунъ и нѣкои градове въ Епиръ и Тессалия.

Въ началото на експедицията, докато Балдуинъ още се намиралъ въ Тракия, при него се явили пратеници отъ българския царъ съ мирни прѣдложения, да се опрѣдѣлятъ изобщо отношенията между двѣтѣ съсѣдни държави. Но гордитѣ рицари отговорили, че той (Калоянъ) е длъженъ да се обрѣща къмъ тѣхъ не като царъ къмъ равни на себе си приятели, а като робъ къмъ господаритѣ си; тѣ искали, щото той да сложи оржие и се откаже отъ прѣстола, като го заплашвали, че въ противенъ случай ще се вдигнатъ противъ него, ще опустошатъ и обрнатъ на пепель цѣла Мизия, която той владѣлъ не по право, като изгонилъ отъ тамъ ромеитѣ, нейнитѣ законни владѣтели, а него ще повърнатъ въ прѣдишното му робско състояние.¹⁾ — Когато Калоянъ правѣлъ своето прѣдложение за приятелски отношения съ латинската империя, той несъмнѣно е искалъ да се възползува отъ новото положение на работитѣ на полуострова: неговѣтъ планъ сега билъ, слѣдъ като успѣлъ да обедини всички български земи, да влѣзе въ съглашение съ латинцитѣ и по миренъ начинъ да раздѣли съ тѣхъ византийскитѣ владѣния на полуострова и да опрѣдѣли строго пограничната линия. Той е билъ повече отъ сигуренъ въ успѣха на това прѣдложение, понеже къмъ това врѣме имаше вече на своя страна римския първосвещеникъ. Обаче надменниятъ отговоръ на рицаритѣ му показалъ, че той неще може да осжществи плана си, и че войната съ новитѣ му съсѣди става неизбѣжна. Но на първо врѣме Калоянъ не се рѣшавалъ да се обяви противъ латинския императоръ, едно, защото вървѣли още прѣговоритѣ му съ папа Инокентия III по църковната уния и по признаване царското му достоинство, и, друго, защото той рѣшилъ да чака, какъвъ обратъ ще взематъ работитѣ въ самата латинска империя. И наистина, наскоро слѣдъ това самитѣ обстоятелства му показали, какъ той ще трѣбва да се държи спрѣмо кръстоносцитѣ.

Слѣдъ завоеванието на Цариградъ и основаване латинска империя, латинцитѣ никакъ не щадили религиозното и национално

---

¹ *Niketas Akominatos*, ed. Bon., p. 808—809. — Споредъ Robert de Clary, очевидецъ на описванитѣ отъ него събития, Калоянъ по-рано, прѣзъ врѣме на обсадата на Цариградъ, прѣдлагалъ на кръстоносцитѣ една стохилидна армия противъ императора—узурпаторъ Мурзуфла за завоеване византийската столица, ако тѣ го коронясатъ за царъ и го признаятъ за владѣтель на България; обаче рицаритѣ и тогава отхвърлили прѣдложението му.— Вж. *C. Hopf*, *Chroniques greco—romanes*, Berlin, 1873 *Robert de Clary*, *La prise de Constantinople* c. LXIV—LXV, p. 51—52.

самолюбие на гърцитѣ въ завзетитѣ отъ тѣхъ градове: тѣ се надсмивали на тѣхнитѣ вѣра и обряди, нрави и обичаи, имали намѣрение да въвеждатъ въ чисто грѣцкитѣ земи чужди на византийцитѣ понятия и наредби, посѣгали върху свободата и съвѣстѣта на грѣцкото духовенство. Освѣнъ това, споредъ думитѣ на съврѣменника, когато много гърци, а това сж били повечето лица отъ знатенъ произходъ, извѣстни съ военното си изкуство, а по мѣсторождението си — граждани отъ градоветѣ на Тракия, се обръщали къмъ Бонифация и Балдуина, като имъ прѣдлагали своитѣ посилни услуги и молили да ги приематъ на служба, послѣднитѣ отговаряли, че нѣматъ нужда отъ ромейски войници, и отказвали на всички за служба у тѣхъ.¹⁾ Каква е била цѣльта на тракийската грѣцка аристокрация, когато е правила подобни прѣдложения на кръстоносцитѣ: мислила ли е тя, че съ такива постѣпки ще сполучи само да подобри отношенията на латинцигѣ къмъ грѣцкото население въ бившитѣ европейски владѣния на Византия, или е кроила нѣкой други планъ, за насъ това остава неизвѣстно. Съврѣменниятъ историкъ само отбѣлѣзва, че слѣдъ като получили отказъ отъ Бонифация и Балдуина да бждатъ приети на служба, знатнитѣ ромей „се обърнали веднага къмъ Ивана, възпитанника и чедо на Емскитѣ планини, който бѣ разорилъ и съкрушилъ съ своитѣ враждебни нападения почти всички западни области на ромейската държава, опустошилъ ги бѣ съ скитски нахлувания и умаломошилъ съ разни бѣдствия. Той на драго сърце ги приелъ.“²⁾ Но и тукъ Никита Акоминатъ не се доизказва. Въ неговитѣ думи ясно проглежда едно очудване и дори негодуване, дѣто грѣцката аристокрация се обърнала къмъ оногова, който тѣй неотдава безпощадно бѣ разгромилъ западнитѣ области на византийската империя, и очевидно умишлено замълчава да спомене за най-главното, именно, за прѣдложенията, които тракийскитѣ гърци били направили на българския царь, при своето обръщане къмъ него. Вече заключителнитѣ думи на Никита Акомината, какво Калоянъ „ги приелъ на драго сърдце“, ни подсѣщатъ, че тия прѣдложения сж били сгодни и благоприятни за българския царь, но тежки и недопустими за неговото национално чувство и унижителни за неговата византийска гордостъ.

Обаче това, което византийскитѣ историкъ не се рѣшилъ да съобщи на потомството, ние узнаваме отъ другъ съврѣменникъ, и

¹ *Niketas Akominatos*, ibidem, p. 807. — *Θ. Ιβ. Успенскій*, Образование втораго болгарскаго царства, Одесса, 1879, стр. 244—245.

² *Niketas*, p. 808: ... τῷ Ἰωάννῃ προσήεσαν, ὃς τραφεῖς ἐν τῷ Αἴμῳ καὶ γεννηθεὶς μικροῦ πᾶσαν τὴν ὑπὸ Ῥωμαίους ἐσπέριον ἐπικράτειαν διέφθειρε καὶ ἠφάγισε πολέμοις ἀπολικμῶν, Σκυθικαῖς ἐφόδοις ἐξερημῶν καὶ πολυτρόποις ἐκτρίβαν κακώσεσιν. ὁ δὲ τοῦτους ἀσμένως προσδέχεται. — Ср. рус. прѣводъ, стр. 375.

непосрѣдственъ участникъ въ събитията, именно, маршала Жуфроа Виллардуенъ, който въ мемуаритѣ си за завоеванието на Цариградъ ни разказва слѣдното. Когато Людовикъ Блуаски и Хенрихъ, братъ на императора Балдуина, воювали въ Азия, а Бонифаций Монфератски напусто обсаждалъ пелопонескитѣ градове Навплия и Коринтъ, „гърцитѣ, като виждаха, че франкитѣ се бѣха прѣснали по областитѣ, защото всѣки дѣйствуваше за своя смѣтка, намислили, че ще могатъ да имъ измѣнятъ. Тѣ събраха тайно пратенници отъ всички градове на страната (разб. Тракия) и ги изпратиха при Калояна, който бѣ воювалъ противъ тѣхъ и постоянно воюваше; и тѣ (пратеницитѣ) му съобщиха, че ще го направятъ императоръ, ще му се прѣдадатъ всички и ще избиятъ всички франки; и послѣ тѣ ще му дадатъ клетва, какво ще му се подчиняватъ като на свой господарь, и той да имъ се закълне, какво ще се отнася къмъ тѣхъ като къмъ свои.—И тъй клетва била дадена отъ едната и другата страна.“¹⁾ Такова едно прѣдложение отъ страна на тракийската гърцка аристокрация къмъ българския царь, когото тя доскоро наричала „прѣзрѣнъ робъ“ и го считала като бунтовникъ—узурпаторъ, на първъ погледъ не може да не се покаже странно. Обаче доста е да хвърлимъ единъ краткъ погледъ върху положението на гърцитѣ въ дадения моментъ, за да си обяснимъ тоя крутъ обратъ въ отношенията на тракийскитѣ гърци велможи къмъ Калояна.

Не е трудно да се разбератъ причинитѣ, които сж отблъсвали гърцкото население на полуострова отъ латинскитѣ рицари: надменното обръщане на послѣднитѣ съ случайно побѣденитѣ и тѣхнитѣ цивилизаторско-католически планове не сж могли да внушатъ къмъ тѣхъ довѣрие и разположение въ нравствено-разваленитѣ наистина, но горди и искрено прѣдадени на православието византийци²⁾). Оставени на произвола на сѣдбата, лишени отъ всѣкаквъ центъръ, около който биха могли да се групиратъ и да се приготвятъ за борба, тракийскитѣ гърци сега забравили племенната си вражда и кръвопролитнитѣ войни съ българитѣ; тѣ прѣдпочели своитѣ домашни

---

¹ *Geoffroi de Villehardouin, Conquete de Constantinople, avec continuation de Henri de Valenciennes, par Natalis de Wailly, 3ème édition, Paris, 1882, LXXV, 333: A icel tens, si virent que li François estoient si espandu par les terres; que chascuns avoit afaire endroit lui: si se penserent que ore les pooient-il traïr. Et pristrent lor message privéement de totes les citez de la terre, et les envoieront à Johan qui ere rois de Blaquie et de Bogrie, qui les avoit guerreoiez et guerreoit tot adès. Et li manderent que il le feroient empereor, et qu'il se rendroient tuit à lui, et que il ociroient toz les Franz; et si li juroient que il li obéiroient comme è seignor, et il lor jurast que il les maintendrait comme les suens. Ensi fu faiz li sairemenz.*

² *В. Макушевъ, Болгарія въ концѣ XII и въ первой половинѣ XIII вѣка. Варшавскія Университетскія Извѣстія за 1872 г. № 3, стр. 35.*

стари врагове, като по-малко опасни, прѣдъ новитѣ чужди и обѣрнали погледитѣ си къмъ силния български царь и у него потърсили спасение отъ гнета на омразнитѣ латинци.

Доколко тракийскитѣ аристократи сж били искрени въ прѣдложенията си къмъ Калояна, ще видимъ по-нататѣкъ. Но въ дадения моментъ тѣхната цѣль била, очевидно, да привлѣкатъ на своя страна българския царь, като сж искали отъ една страна да се възползватъ отъ надмѣнния отговоръ на кръстоносцитѣ къмъ послѣдния, а отъ друга—да отклонятъ и прѣдупрѣдятъ ново сближение на Калояна съ латинцитѣ при посрѣдството на папата, който тѣкмо въ това врѣме бѣ призналъ неговото царско достоинство и бѣ изпратилъ въ Търново своя легатъ да го короняса; защото, ако се сѣди по събитията, съ които Виллардуенъ свързва изпращането прѣдставителитѣ на тракийскитѣ градове въ Търново, това послѣднето ще трѣбва да отнесемъ къмъ късна есенъ 1204 г.; а съ обѣщанията на императорската корона, която тѣ несъмнѣно сж противопоставяли на кралския вѣнецъ, изпратенъ сега Калояну отъ папата, тѣ сж искали да го отклонятъ отъ западната църква и да го спечелятъ отново за православието, понеже несъмнѣно сж знаели, че въ дадения моментъ Калоянъ не бѣ получилъ отъ Римъ това, което той е искалъ да получи.

Обръщането на тракийската аристокрация къмъ българския царь съ посоченото прѣдложение крие въ себе си още единъ и при това твърдѣ важенъ въпросъ, а именно: дали инициативата за тая постѣпка принадлежи изключително на тракийскитѣ гърци, или пъкъ ще трѣбва да я поставимъ въ непосредствена връзка съ онова антилатинско движение въ М. Азия, което бѣха успѣли да възбудятъ нѣкои прѣдприемчиви знатни византийци, избѣгали отъ Цариградъ прѣзъ врѣмето на катастрофата, начело съ умния и енергичния Теодоръ Ласкарисъ, — движение, което малко по-малко създаде двѣ доста силни държавици задъ гърба на латинцитѣ, Трапезунтската и Никейската, на които се падна да играятъ не маловажна роля, особено на втората, въ по-нататѣшната борба на гърцитѣ съ латинската империя. Прави данни за разрѣшението на този въпросъ въ едина или другия смисълъ нѣмаме. Но по всичко изглежда, че тракийскитѣ гърци въ случая сж дѣйствували съвършено самостоятелно, както това може донѣйдѣ да се заключи, първо, отъ думитѣ на Виллардуена, който прѣдставя, както видѣхме, тракийското движение съвсѣмъ отдѣлно и дори случайно и го свързва съ обстоятелството, че всички почти военни сили на кръстоносцитѣ били прѣснати въ това врѣме по разни мѣста и дѣйствували съвършено отдѣлно едни отъ други, и, второ, отъ това,

че, въ дадения моментъ никой не е можалъ да прѣдвизда, че малоазийското антилатинско движение ще може да има успѣхъ, защото тъкмо тогава е вървѣла борба за императорската византийска корона между нѣколко претенденти отъ византийската аристокрация, които бѣха сполучили да се закрѣпятъ въ разни малоазийски градове¹). Тоя възгледъ до извѣстна степенъ намира подкрѣпа въ стария постояненъ антагонизъмъ между европейскитѣ и малоазийскитѣ гърци, който слѣдъ 20 години достигна своята кулминационна точка съ основанието на солунската империя въ противовѣсъ на Никеиската и се изрази въ тѣй наречената въ историята *гръцка схизма*²).

Както и да било, но тракийската гръцка аристокрация постигнала цѣльта си. Царь Калоянъ, както се изразява Никита Акоминатъ, „на драго сърдце“ приелъ прѣдложението. Причинитѣ за бързото съгласие на българския царь същиятъ историкъ съзира въ това, че Калоянъ „подозиралъ високомѣрнитѣ замисли на латинцитѣ и се страхувалъ отъ тѣхнитѣ копия, като отъ огненъ мечъ“, а главно въ тѣхния надмененъ отговоръ на Калояновото прѣдложение за съюзъ и миръ.³) Нѣма съмнѣние, че Калоянъ е съумѣлъ да оцѣни важността отъ настаналитѣ враждебни отношения между гърци и латинци, защото сега му се прѣдставялъ най-благоприятенъ случай да си отмъсти на гордитѣ кръстоносци за нанесената нему обида и да ги накара да го респектиратъ, още повече че той бѣ вече признатъ и коронясанъ отъ Римъ като законенъ господарь на България. Това настроение на Калояна спрѣмо латинцитѣ изпжква най-ясно въ благодарителното му писмо до Инокентия III слѣдъ признанието и коронясването му отъ папския легатъ, — писмо, въ което Калоянъ право прѣдупрѣждава папата, че „ако тѣ случайно се повдигнатъ противъ моето царство и биха го малоуважили, и то бжде нападатъ отъ тѣхъ, нека вашето светѣйшество не подозира моето царство, но всичко да бжде свободно“.⁴) Но отъ друга страна надали може да се отрича, че Калоянъ тукъ не е дѣйствувалъ и по чисто властолюбиви и егоистични цѣли. Примамливото

¹ H. Gelzer, Abriss der byzantinischen Kaizergeschichte, bei Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Literatur, 2-te. Aufl. S. 1041—42.

² В. Васильевскій, Обновленіе болгарскаго патріаршества при Іоаннѣ Асѣнѣ II въ 1235 году. Ж.М.Н.Пр ч. 238 (1885) стр. 16—20.

³ Niketas, ibid., p. 809.

⁴ Migne, Patrologia latina, t. 215 col. 552—553: De Latinis quoque, qui Constantinopolim introierunt, scribo sanctitati vestrae, ut eis scribatis, quatinus distent ab imperio meo, et, sicut imperium meum nullum malum eis facit, neque ipsi nobis parvipendant. Si forte ipsi conati fuerint contra imperium meum, et parvipenderent eum, et occidetur xe eis, non habeat sanctitas vestra imperium meum suspectum, sed sint universa libera.

прѣдложение на гърцитѣ силно поласкало неговото честолюбие, и у него се създаде идеята не само да си отмъсти на латинцитѣ, но и да ги съвсѣмъ съкруши и да ги изгони отъ Балканския полуостровъ; а пъкъ прѣдлаганата отъ гърцитѣ императорска корона явно вече насочвала пътя му къмъ Цариградъ. Къмъ съставянето на такъвъ широкъ планъ сж го подбуждали въ дадения моментъ, отъ една страна, пълното му съзнание на военното си надмощие на полуострова, тѣй като освѣнъ своитѣ войски той е ималъ на разположение и много съюзни кумански тълпи, къмъ които сега се присъединявало раздразненото грѣцко население на Тракия, а отъ друга — убѣждението за сигуренъ успѣхъ въ общото прѣдприятие, защото въ края на 1204 г. всички почти военни сили на кръстоносцитѣ били концентрирани въ Мала Азия, тѣй че латинскитѣ владѣния на полуострова заедно съ Цариградъ били оставени почти безъ всѣка защита. При такава една привлѣкателна перспектива лесно се обяснява, защо Калоянъ се рѣшилъ на една съвсѣмъ неочаквана и неестествена постѣпка — да промѣни политиката си спрѣмо своитѣ заклетни врагове и да стане на тѣхна страна противъ общия неприятель: у него като че ли изведнѣжъ заглѣхнала доскорошната омраза и непримиримостъ къмъ тѣхъ.

Обаче Калоянъ не се рѣшилъ веднага да се обяви противъ латинската империя и да пристѣпи къмъ военни дѣйствия, едно, защото настѣпвала вече зима, и друго, което било по-важно, не билъ готовъ за такова голѣмо и сериозно прѣдприятие. Най-първо трѣбвало да си обезпечи съюзтъ съ куманитѣ и да осигури тѣхната подѣржка. Но въ сжщото врѣме приготвялъ се и другъ единъ съюзъ, за който се научаваме отъ писмото на Хенриха, брата на императора Балдуина до папа Инокентия III отъ 5. юний 1205 г. Като описва сражението при Одринъ и обстоятелствата, при които е станало поробването на латинския императоръ и каква е била сѣдбата на послѣдния, Хенрихъ между другото тамъ пише: „Но ето още какво се е случило, отъ което се бояхме и за което дохождаха до насъ слухове: отъ писмото на самия българинъ (т. е. царъ Калояна), което ние уловихме заедно съ неговия пратеникъ, се види, че той е сключилъ съюзъ съ турцитѣ и другитѣ врагове на кръста Христовъ. Ние изпратихме до ваше светѣйшество това писмо на една и другия езикъ“.¹) Това извѣстие не оставя никакво съмнѣние, че Калоянъ още прѣди одринското сражение е влизалъ въ сношение за съюзъ съ малоазийскитѣ турци-селджуци, които

---

¹ *Migne, Patrol. latina, t. 215, col. 708. — Успенскій, пакъ тамъ, стр. 248—249.*

прѣдставяли въ това врѣме една значителна сила, и, както се види отъ думитѣ на Хенриха, съюзътъ е билъ склученъ, но неосжщественъ. Цѣльта на тоя съюзъ, който вѣроятно е влизалъ въ споразумѣнията съ тракийскитѣ гърци, е очевидна, макаръ че условията му и да оставатъ неизвѣстни: турцитѣ да отвличатъ вниманието на кръстоносцитѣ въ Мала Азия, и по тоя начинъ българи и гърци да останатъ свободни въ дѣйствиата си.

За всички тия мѣропрития е било потрѣбно врѣме, а за да не изпусне удобния моментъ и за да прикрие на първо врѣме участието си въ общата акция и сношенията си съ турцитѣ, Калоянъ наредилъ да се приготви повсемѣстно и общо въстание въ всички градове тракийски, които били подъ властѣта на кръстоносцитѣ. „Поради това, пише Никита Акоминатъ, той заповѣдалъ на прибѣгналитѣ къмъ него ромеи (т. е. на прѣдставителитѣ на тракийскитѣ градове) да се върнатъ въ роднитѣ си градове, постепенно да ги подготвятъ за въстание и, до колкото е възможно, да врѣдятъ на латинцитѣ, докато той самъ имъ дойде на помощъ“.¹⁾ Твърдѣ е възможно, че на нѣкои отъ тия прѣдставители да е било възложено воденето прѣговори съ турския султанъ отъ името на българския царь, защото тѣ сж могли да бждатъ едничкитѣ посрѣдници между двѣтѣ страни. „Когато се върнали въ отечеството си, продължава Никита, тѣ наистина съ помощѣта на българитѣ успѣха да възбунтуватъ градоветѣ на Тракия и Македония“.

Въстанието избухнало най-напрѣдъ въ Димотика. Тукъ слѣдъ смъртъта на графа Хуго де Сен-Поль, пожизнения владѣтель на тоя градъ, мѣстнитѣ жители нападнали на кръстоносцитѣ, отъ които едни избили, а други заробили, и само малцина сполучили да се спасятъ съ бѣгство въ Одринъ; но и тоя укрѣпенъ и богатъ градъ се възбунтувалъ, и всички латинци и тѣхнитѣ партизани принудени били да бѣгатъ отъ тамъ.²⁾ Тѣ търсили защита въ императорския градъ Цурулъ (Чорлу); подкрѣпени съ намиращитѣ се тамъ войски, тѣ се върнали назадъ въ венецианския градъ Аркадиополь (Люле-Бургасъ), който сполучили отново да завзематъ, ала когато се научили, че близу до града се намирала вече гръцка и българска войска заедно съ кумани, тѣ очистили Аркадиополь и пакъ се оттеглили въ Цурулъ; но и тукъ не останали задълго: страхувайки се да не би жителитѣ да имъ измѣнятъ, защото „последнитѣ били клетвено свързани съ българския царь“, избѣгали въ Цариградъ. Тукъ вече било получено извѣстие за повсемѣстното

¹ *Niketas*, p. 809 — Ср. руския прѣводъ, II, стр. 375—6.

² *Villehardouin*, *ibid.* LXXV, 334—336.

възстание на гърците и за избиване на франките.¹⁾ Към това време въстание избухнало и въ Пловдивъ, дѣто имало двѣ партии: българска, която се обърнала къмъ царь Калояна, и латинска, която търсила покровителство и защита у Балдуина. Владѣтельтъ на Пловдивъ, белгиеецтъ Ренѣ де Три, билъ напуснатъ отъ родния си синъ, братъ, племенникъ и зетъ, които заедно съ 30 рицари побѣгнали въ Цариградъ, но по пѣтя били настигнати отъ въстаналитѣ гърци, разбити, взети въ плѣнъ и прѣдадени на българския царь, по чиято заповѣдь всички били обезглавени. Бѣгството на рицаритѣ слѣдъ това се повторило, и Ренѣ де Три останалъ само съ 15 рицари.²⁾

Успѣхътъ на гърцитѣ, подържани отъ българитѣ, почналъ да внушава страхъ на латинцитѣ за тѣхнитѣ владѣния на полуострова, па и за самата столица. Прѣзъ пролѣтѣта 1205 г. водителитѣ на кръстоносцитѣ набързо се събрали въ Цариградъ и на съвѣта рѣшили да потеглятъ за Тракия съ всички, колкото имали на лице, войски. Градоветѣ Виза, Чорлу и Аркадиополь принудени били отново да се покорятъ.³⁾ Дошълъ най-сетнѣ редъ и на Одринъ, който билъ силно укрѣпенъ отъ гърци и българи, а, споредъ Виллардуена, на стѣнитѣ му се развѣвали знамената на българския царь. Рицаритѣ обсадили Одринъ, но поради малобройността си не се рѣшили да го атакуватъ. Обаче обсадата не траела дълго, макаръ че жителитѣ да се мжчили отъ гладъ, защото на помощъ бързо се приближавалъ царь Калоянъ съ голѣма армия и съ 14 хиляди кумани. Обсадата се свършила, както е извѣстно, съ жестокото поражение на латинцитѣ на 15. априль 1205 г. и съ поробването на латинския императоръ Балдуина, който биде откаранъ като робъ въ Търново.⁴⁾

Одринското поражение поставило кръстоносцитѣ въ отчаяно положение и въ Европа и въ Мала-Азия: това е билъ единъ ударъ, сетнинитѣ отъ който латинцитѣ никога не сж могли да унищожатъ. Колко е било критическо положението на латинската империя слѣдъ тоя ударъ, се види отъ споменатото писмо на Хенриха отъ 5. юний сжщата година, въ което той, като описва опасността, заплашваща империята, моли папата да разпрати въ Италия, Франция и Германия и въ другитѣ западни държави легати, които да проповѣдватъ

¹ Villehardouin, ibid. 337—339.

² Ibidem, LXIX, 311; LXXVII, 345—346. — E. Gerland, Geschichte des lateinischen Kaiserreiches von Konstantinopel. I Teil, Homburg v. d. Höhe, 1905, S. 41—42.

³ Niketas, p. 810—811.

⁴ Villehardouin, LXXVIII — LXXXIII, 347—368. Ср. въ изданието на Paulin Paris, Paris 1838, Notes p. 312—316. — Robert de Clary, ibidem, CXII, p. 82. — Niketas, p. 811—814. — В. Макушевъ, каз. съч., стр. 37—39.

новъ кръстоносенъ походъ „in auxilium nostrum“ и за освобождението на Балдуина отъ плѣнь^{1.}) Участиа на латинската империя сега се намирала за нѣколко врѣме въ рѣцѣтъ на българския царъ. Напразно папа Инокентий III се опитвалъ да прѣдотврати явната ѝ гибель. Той побързалъ да даде на Калояна приятелски съвѣтъ да се примири съ латинцитѣ, докато врѣме не е минало, като го заплашвалъ въ противенъ случай съ неизбѣжна погибель, когато нападнатъ върху него отъ една страна рицаритѣ, а отъ друга — маджаритѣ. „Знай, писалъ Инокентий III, че отъ западнитѣ страни ще потегли за Гърция огромна войска, освѣнъ оная, която недавно пристигна“. При това като непрѣмѣнно условие за примирението му съ латинцитѣ поставялъ освобождението на Балдуина отъ плѣнь.^{2.)}

Най-близки сетнини отъ побѣдата на българитѣ при Одринъ е било това, че тѣ заедно съ своитѣ съюзници — куманитѣ наводнили цѣлата страна до стѣнитѣ на Родосто, Силиврия и Цариградъ, като извършвали навсѣкждѣ страшни опустошения, особено куманитѣ, които убивали, грабили и опожарявали по най-варварски начинъ, а най-красивитѣ плѣнници принасяли въ жертва на боговетѣ си.^{3.)} Колоянъ билъ на върха на своята мощъ и слава и вече билъ убѣденъ, че латинската империя прѣживява послѣднитѣ си минути. Но да удари право на Цариградъ той все още не се рѣшавалъ, едно, защото съюзницитѣ му кумани съ настѣпването на лѣтнитѣ горещини си отишли обратно въ степитѣ, и, друго, защото задъ гърба му стоялъ все още силенъ и опасенъ неприятель — солунскиятъ кралъ Бонифаций. Затова отъ Мраморно море Калоянъ потеглилъ направо за Солунъ, като мислилъ да се възползува отъ отсъствието на Бонифация, който въ това врѣме обсаждалъ пелопонеска Навплия.^{4.)} По пѣтя си на западъ Калоянъ завладѣлъ Сѣръ и сполучилъ да обсади Солунъ, но пристигналиятъ наскоро Бонифаций го накаралъ да снесе обсадата и да отстѣпи отъ града. Тогава българитѣ се прѣснали по македонскитѣ градове, които Бонифаций не се осмѣлилъ да защити. Калоянъ

¹ *Migne*, *Patrologia latina*, t. 215 col. 709—710.

² *Ibidem*, col. 705: ... Noveris ergo, fili charissime, quod ingens exercitus de occidentalibus partibus est in Graeciam profecturus, praeter illum qui nuper accessit. Unde, tibi et terrae tuae debes summopere providere, ut, dum potes, pacem in eas cum Latinis; ne, si forte ipsi ex una parte, et Hungari ex altera, te studuerint impugnare, non facile possis resistere conatibus utrorumque. Quocirca, serenitati tuae suggerimus et consulimus recta fide, quatenus, cum Balduinum, Constantinopolitanum imperatorem, dicaris tenere captivum, ita tibi provideas, ut per liberationem ipsius veram et firmam pacem facias cum Latinis, ut ab impugnatione tua et terrae tuae penitus conquiescant.

³ *Niketas*, p. 815—816. — *Villehardouin*, LXXXVIII, 386—388.

⁴ *Villehardouin*, *ibid.* 389.

се възползувалъ отъ това, че всички градове били оставени безъ гарнизони, и сполучилъ окончателно да закрѣпи властта си въ Македония.¹⁾

Безвръменното обаче напущане на Тракия било капитална грѣшка отъ страна на българския царь. Щомъ опасността за столицата изминала, въ Цариградъ се събрали на съвѣтъ всички водители на кръстоносцитѣ, за да опрѣдѣлятъ по-нататъшнитѣ си дѣйствия. Главниятъ прѣдметъ на тоя съвѣтъ билъ въпросътъ за унищожението съюза на Калояна съ тракийскитѣ гърци, а това тѣ сж могли да достигнатъ само съ война и то изтрѣбителна война противъ тѣхъ. Всички едногласно рѣшили да продължатъ войната и да пратятъ войска противъ въстаналитѣ и отмѣтнали се тракийски градове, като искали да се възползуватъ отъ господствуващето още въ по-голѣмата частъ на войската въодушевление, а главно отъ това, че Калоянъ напусналъ гърцитѣ и билъ заетъ съ други войни и въ тѣхъ било отвлѣчено сега всичкото му внимание.²⁾ Впрочемъ това не е било война, а поголовно изтрѣбване на гръцкото население както по брѣговетѣ на Мраморно море, дѣто дѣйствувала венецианската флота, тѣй и навжтрѣ въ страната. между Цариградъ и Одринъ. Въ късо врѣме гг. Чорлу, Аркадиополъ и Виза били отново покорени отъ латинцитѣ.³⁾ Най-сетнѣ потеглилъ и самъ Хенрихъ, който сега управлявалъ империята вмѣсто плѣнения си братъ Балдуина. „Като мина покрай Аркадиополъ, пише Никита, понеже въ него бѣ останалъ да живѣе единъ само вѣтъръ, той навлѣзе въ гр. Апри и безпощадно нападна на жителитѣ му, като ги изтрѣбваше по-скоро като стадо овце или волове, отколкото като християнско общество, макаръ че тѣ бѣха прѣминали на страна на българитѣ не толкова по добра воля, колкото по необходимостъ и по невъзможностъ да се съпротивятъ“. Тоя тероръ, който очевидно ималъ за цѣль да унищожи гърко-българския съюзъ, силно изплашилъ тракийскитѣ гърци, които веднага напуснали всички градове въ Тракия и се затворили въ най-якитѣ крѣпости Одринъ и Димотика, които Хенрихъ се опитвалъ така сжщо да завладѣе, но безуспѣшно.⁴⁾ Оттука тѣ вече почнали да подготвятъ отмѣтането си отъ българския царь, като мотивирали по-сетнѣ своята постѣпка съ това, че Калоянъ въ войнитѣ си противъ латинцитѣ не правилъ разлика между тѣхъ и гърцитѣ, т. е. еднакво унищожавалъ еднитѣ и другитѣ.⁵⁾

¹ Niketas, p. 816—819.— Villehardouin, XC, 392—394.

² Niketas, p. 819—820.

³ Villehardouin, LXXXIX, 390 — 391.

⁴ Niketas, p. 820—826 — Villehardouin, XCI, 395—397.

⁵ Villehardouin, XCVIII, 425.

За унищожението на гръко-българския съюз от 1204 г. се полагали усилия и от друго мѣсто. При завръщането си въ Европа прѣзь пролѣтъта 1205 г. Хенрихъ сключилъ съ Теодора Ласкариса примирие, отъ което послѣдниятъ отлично се възползувалъ за закрѣпа и засилване новооснованата въ Никея гръцка държава. Благодарение на личнитѣ си способности, той въ скоро врѣме сполучилъ да подчини подъ хегемонията си всички гръцки претенденти на прѣстола въ Мала Азия. Въ Никея, дѣто къмъ това врѣме бѣха почнали да се събиратъ все повече и повече членовѣтъ на гръцката аристокрация, на висшето духовенство, на прѣдишната византийска армия, съборътъ на държавнитѣ чиновне избралъ за императоръ Теодора Ласкариса, който въ слѣдната 1206 г. билъ коронясанъ отъ цариградския патриархъ. По тоя начинъ възникнала тѣй наречената Никейска империя, която се считала като продължение на византийската.¹⁾ Възникването обаче на Никейската империя както и нейната закрѣпа се дължи изключително на българския царь, или то е било втора близка сетнина отъ Одринското поражение на латинцитѣ; защото, ако да не бѣ Калоянъ прѣдприелъ своя походъ срѣщу Одринъ о-врѣме и не бѣ разгромилъ силата на латинцитѣ, то едва ли Теодоръ Ласкарисъ би успѣлъ да се закрѣпи въ Никея. Тъкмо това събитие даде възможность сега на всички гърци да обѣрнатъ погледитѣ си къмъ послѣдната: отъ сега Никея почнала да става центъръ на гръцкитѣ национални тежнениа, и отъ Никея да очакватъ освобождение отъ латинскитѣ завоеватели.²⁾ Начертавайки тая задача за никейскитѣ императори, Теодоръ Ласкарисъ не е могълъ да гледа спокойно успѣхитѣ на българския царь, който вече се изпрѣчвалъ на пътя му; не по-малко го е смущавало и обѣщанието на тракийската аристокрация да провъзгласи Калояна за императоръ. Всичко това правѣло за Ласкариса като необходимостъ унищожението на гръко-българския съюзъ отъ 1204 г., и агитациитѣ противъ българския царь и въ полза на никейския императоръ се почнали веднага слѣдъ оттеглянето на Калояна отъ Тракия. Така било хвърлено сѣмето за едно антибългарско движение на тракийскитѣ градове, което скоро се обѣрнало и въ открити дѣйствия противъ българитѣ и тѣхния царь. Латинцитѣ собствено това и чакали и не се забавили да промѣнятъ политиката си спрѣмо тракийскитѣ гърци. Като посрѣдникъ на латинцитѣ въ това дѣло послужилъ византийскитѣ пълководецъ

---

¹ Г. Ф. Герцбергъ, *Исторія Византии*, Москва, 1896, стр. 375.

² О. Ив. *Успенскій*, *каз. съч.*, стр. 249—250, 253.

Теодоръ Врана, който билъ жененъ за сестрата на френския кралъ Филипа Августа и държалъ страната на франкитѣ. За тая цѣль той получилъ гр. Апри отъ Хенриха като владѣние и станалъ въ васални отношения спрѣмо латинския императоръ.¹⁾

Антибългарското движение най-първо избухнало въ Пловдивъ. Въ тоя градъ, както вече споменахъ, е вървѣла постоянна борба между двѣтѣ партии: българска и латинска. Прѣзъ първото врѣме на съюза, макаръ околното гръцко население и да бѣ възстанало противъ латинцитѣ и държало съ българитѣ, все пакъ градътъ оставалъ въ ржцѣтѣ на латинцитѣ, тѣй като много отъ пловдивскитѣ гърци били на страната на владѣтеля-рицаръ Ренѣ де Три. Обаче въ дадения моментъ, когато се започнало сближението на гърци и латинци, гръцкото население на града почнало да се групира около византийския пълководецъ Алексия Аспиета и се образувала още една третя партия — гръцка, която явно изказвала своята враждебностъ противъ българския царъ. Но това движение не изплъзнало отъ вниманието на българската партия. Докато Калоянъ още дѣйствувалъ въ Македония, при него се явила една депутация, изпратена отъ пловдивскитѣ жители, които били павликяни, съ прѣдложение да се яви прѣдъ Пловдивъ или да изпрати силна войска, и тѣ ще му прѣдадатъ града. Когато Ренѣ де Три се научилъ за отиването и цѣльта на депутацията отъ павликянитѣ, като се боялъ да не падне въ ржцѣтѣ на българския царъ, побѣгналъ съ своитѣ хора въ близката крѣпостъ Станимака, дѣто той издържалъ геройски една обсада отъ 13 мѣсеца.²⁾ Слѣдъ избѣгването на латинския водителъ, Пловдивъ прѣминалъ въ ржцѣтѣ на гръцкото население, което веднага провъзгласило византийския пълководецъ Алексия Аспиета за свой господаръ и чрѣзъ това явно декларирало нарушението на сжществуващия до тогава съюзъ съ българския царъ.

Калоянъ веднага разбралъ, къмъ какво клонили дѣйствиата на пловдивскитѣ гърци и не се забавилъ да се възползува отъ прѣдложението на павликянската депутация. „Отдавна вече той бѣше озлобенъ, пише Никита, противъ тоя градъ и чакаше само случай да го завладѣе, като се силно сърдѣше на жителитѣ му, задѣто тѣ нито му се съвсѣмъ подчиняватъ, нито го признаватъ за царъ, но се отвръщатъ отъ него като отъ „мжжъ на кърви“ ; и тогава душата му бѣ особено пламнала отъ варварска гордостъ, задѣто (пловдивци) бѣха прибрали при себе си Алексия Аспиета и му се подчиняваха като на началникъ, и нападенията на Калояна

¹ Villehardouin, XIII, 403; XCV, 413—414.

² Ibidem, XCII, 399—400; CI, 435—440.

съ оржие нѣколко пѣти отблъснаха“.¹⁾ Калоянъ скоро завладѣль града, прѣдалъ го на грабежъ и разрушилъ, а по-голѣмата частъ отъ жителитѣ му изтрѣбилъ. „Градътъ бѣ разрушенъ до основи, разказва Акоминатъ, и обѣрнатъ въ широки развалини: само едно нѣщо поразяваше очитѣ на зрителитѣ — на високъ колъ обѣсенъ за краката висѣше Аспиетъ на вѣже, прѣкарано прѣзъ жилитѣ на петитѣ“.²⁾ Освѣнъ това, споредъ Виллардуена, Калоянъ заповѣдалъ да убиятъ архиепископа на града, по-виднитѣ и знатни граждани да изгорятъ живи, на други пѣкъ да отсѣкатъ главитѣ, а останалитѣ отпусналъ само по едни ризи.³⁾

Тая жестока разправа съ Пловдивъ ни ясно говори за голѣмата опасность, която се криела въ въстанието на пловдивскитѣ гърци противъ българския царь. Че това не е било дѣло само на одного Алексия Аспиета съ пловдивци, а е било подготвено отъ всички тракийски гърци въ съгласие съ латинцитѣ и съ поддръжка отъ Никея, ни показватъ по-нататъшнитѣ дѣйствия на тракийскитѣ гърци, посветени въ самото дѣло. „Съмишленицитѣ на Аспиета, които бѣха спомогнали да го издигнатъ до височината на царската властъ, не се укрива отъ Калояна, и поради това подозирайки, че ще бѣдатъ наказани като непостоянни, отцѣпватъ се открито. Слѣдъ като скѣсахъ съ него всѣкакви връзки, едни отъ тѣхъ прѣминаха къмъ Теодора Ласкариса, управителя на източнитѣ градове, другитѣ пѣкъ, като се събраха частъ въ Одринъ, частъ въ Димотика, влѣзоха въ прѣговори съ латинцитѣ и изпратиха при тѣхъ пратеници съ просба да имъ назначатъ за пълководецъ Теодора Врана“.⁴⁾ По сѣщия начинъ обяснява измѣната на тракийскитѣ гърци и Виллардуенъ, който впрочемъ се стареа да прикрие участието на латинцитѣ въ това дѣло. „Когато гърцитѣ, пише той, които бѣха въ войската на Калояна (т. е. тия, които бѣха му се прѣдали и възстанали противъ франкитѣ), видѣли това и че той имъ събаряше кулитѣ и градоветѣ и че не спазваше никакъвъ договоръ съ тѣхъ, тогава тѣ се счетоха за погубени и измамани. И тѣ говорѣха помежду си и казваха, че той ще постѣпи сѣщо така и съ Одринъ и Димотика, когато се върне; а ако и тия два града съсипе, то и Романия ще загине завинаги.

¹ Какъ и кога е попадналъ Алекси Аспиетъ въ Пловдивъ, остава неизвѣстно; за него само знаемъ, че е билъ взетъ въ плѣнъ отъ Асѣня I въ 1195 г. въ сражението при Съръ (*Niketas*, p. 612-613).

² *Niketas*, p. 829: ... προνομαῖς ἐχδοθεῖσα καὶ μαχαίρας στόματι ἔτι καὶ προσκαθῆρηται καὶ εἰς περιφανῆς ἐρείπιον κατηδάφισται, καθ' ἓν μόνον τοὺς ὀφθαλμοὺς διαχέον τῶν θεωμένων, τὸ ἐκ ποδῶν ἀνηρτήσθαι τὸν Ἀσπιέτην ἐπ' ἰθυτενοῦς σκόλοπος, διατετορημένον τοὺς ἐπισφυρίους τένοντας καὶ κάλωσ ἐπὶ τούτων δεξάμενον.

³ *Villehardouin*, *ibid.* 401.

⁴ *Niketas*, p. 829—830; ср. и стр. 847.

Тогава тѣ си избраха пратеници тайно и ги изпратиха въ Цариградъ при Врана. И тѣ го молѣха да иска милость отъ Хенриха, брата на императора Балдуина, и отъ венецианцитѣ, та да сключатъ миръ съ тѣхъ, и тѣ да му (на Врана) дадатъ Одринъ и Димотика, и че гърцитѣ всички ще прѣминатъ на негова страна и по тоя начинъ гърци и франки биха могли да бждатъ въ добро съгласие. Държа се съвѣтъ, дѣто се говори на много начини, но краятъ на съвѣта бѣше такъвъ, че Одринъ и Димотика съ всички тѣхни притежания, се подаряватъ на Врана и на императрицата, негова жена, която бѣше сестра на краля Филипа френски, и че той ще служи съ тѣхъ на императора и империята. По тоя начинъ бѣ направенъ и сключенъ договорътъ и мирътъ между гърци и франки“.¹⁾

Малко било и това. За да прикриятъ явното нарушение на съюза, тракийскитѣ гърци се опитали да отвлѣкатъ вниманието на българския царь и по другъ начинъ. Слѣдъ разгрома на Пловдивъ, Калоянъ билъ принуденъ, споредъ Никита, да се върне въ България, за да уреди вжтрѣшнитѣ си работи. Кои сж били причинитѣ за това бързо отиване на Калояна въ Търново, византийскитѣ историкъ нищо не споменува, както всѣкога, когато извѣстенъ фактъ може да компрометира неговитѣ съотечественици. Обаче несъмнѣнно се явява това, че въ Търново е било подготвено и избухнало възстание противъ Калояна при съдѣйствието на гърцитѣ, защото сжщиятъ историкъ по-нататкъ съобщава, че „подиръ непродължително врѣме, слѣдъ като наказалъ тамъ (въ Търново) измѣнниците съ страшни казни и новоизнамѣрени видове смъртъ, Калоянъ рѣшилъ да почне непримирима, убийствена и безпощадна война съ гърцитѣ, думайки, че той не е вече въ сила по-нататкъ да прѣнася тѣхното коварство, вѣроломство и ежеминутна промѣнливостъ.“²⁾

И наистина, за Калояна сега вече станало повече отъ ясно,

---

¹ *Villehardouin*, XCVIII, 422—423: Quant ce virent li Grieu qui erent en l'ost avec Johannis (qui s'erent à lui rendu et revellé contre les Frans; et il lor abatoit lor chastiaus et lor citez, et nul convent ne lor tenoit), si se tindrent à morz et à traïs. Et parlerent ensemble, et distrent que aussi feroit-il d'Andrenople et del Dimot quant il reparieroit; et se il ces deus abatoit, dont estoit Romenie perdue à tozjorz. Et pristrent lor messages privéement, si les envoierent en Costantinoble al Vernas. – Et li prioient que il criast merci à Henri le frere l'empereor Baudoin et as Veniciens, que il feissent pais à als, et que il li donassent Andrenople et le Dimot; et le Grieu se torneroient tuit à lui, et ensi porroient bien estre li Grieu et li Franc ensemble. Consels en fu pris où i ot paroles de maintes manieres; mais la fins del conseil fu telx que al Vernas et à l'enpereris sa fame, qui ere suer le roi Phelippe de France, fu otroïe Adrenople et li Dimos, o totes lor appartenances, et il en feroit le servise à l'empereor et à l'empire. Ensi fu la convenance faite et assovie, et la pais faite des Grex et des Frans.

² *Niketas*, p. 830; ср. руския прѣводъ, II, стр. 398.

откъдѣ е идѣла тая бърза промѣна въ отношенията на тракийскитѣ гърци, чието сближение съ латинцитѣ и сношения съ Никея му явно посочили вѣроломното унищожение на съюза. Затова и прѣдприетата отъ него въ 1206 г. война била насочена колкото противъ латинцитѣ, толкова и противъ тракийскитѣ гърци, които се явявали въ негови очи еднички виновници за осуetyяването на обширнитѣ му планове. Като изпратилъ къмъ Цариградъ, споредъ израза на Акомината, „необозрими рояци скитски войски, които съперничали по многобройността си съ количеството на пролѣтнитѣ цвѣтя“, Калоянъ насочилъ тоя пѣтъ ударитѣ си изключително срѣщу Одринъ и Димотика, — двѣтѣ главни бази на тракийскитѣ гърци. Той „считалъ, споредъ думитѣ на Никита, завоеванието на тия градове достойна награда за цѣлата война и въ сжщо врѣме виждалъ въ него осжществение на желанието си съвсѣмъ да изгони гърцитѣ отъ Тракия и да я обърне въ живѣлище на диви звѣрове.“¹⁾ Обаче колкото и да е билъ жестокъ въ отмъщението си, за което получи името „Ромеоктонъ“, Калоянъ не можа да постигне цѣльта си.

Измѣната на гърцитѣ и съюзяването имъ съ латинцитѣ му попрѣчили не само да поправи грѣшката си слѣдъ безврѣменното напущане на Тракия, но още и да одържи въ ржцѣтѣ си всички завоевания въ тая област. Наистина, той и слѣдъ това продължи борбата си и съ латинци и съ гърци чакъ до самата си смъртъ и нерѣдко имъ нанасялъ сериозни поражения, обаче тая борба бѣ вече изгубила първоначалния си характеръ: отъ завоевателна и освободителна, когато самитѣ обстоятелства издигнали българския царь като „защитникъ на православието и на българо-ромейската народностъ противъ католическо-латинското надмощие и заедно съ това му възлагали задача да оживи оскудѣлото въ Византия императорство“²⁾, тя се обърна въ отбранителна и отмъстителна, въ което ясно прогледва пълното разочарование на българския царь отъ доскорошнитѣ си съюзници. Калоянъ е билъ добъръ войникъ и пълководецъ, но той е билъ лошъ дипломатъ и политикъ. Увлѣченъ отъ мисльта, че нему сждбата е опрѣдѣлила да седне върху прѣстола на източнитѣ императори, той малко си е давалъ отчетъ, дали народътъ му, който наскоро прѣди това бѣ едва смѣкналъ отъ себе си чуждото иго, е билъ подготвенъ политически и културно, за да изнесе на плещитѣ си осжществението на тая привлѣкателна и грандиозна, но трудна задача; съ сключването съюза съ най-върлитѣ и вѣковни врагове на българския

¹ *Ibidem*, p. 835; ср. руския прѣводъ, II, стр. 404.

² О. Успенскій, каз. съч. стр. 245—246.

народъ — тракийскитѣ гърци, той отстъпи отъ традиционната национална политика на своитѣ прѣдшественици и самъ измѣни на себе си, поради това той не можа да използва сложилитѣ се тѣй сгодно за него събития на полуострова слѣдъ прѣвземането на Цариградъ отъ латинцитѣ, а неговитѣ блѣскави побѣди и обширни завоевания станаха жертва на грѣцкото коварство, вѣроломство и измѣна.

Историята на грѣцко-българския съюзъ отъ 1204/5 год. неволно ни кара да се прѣнесемъ отъ XIII вѣкъ въ XX и да потърсимъ аналогия съ съврѣменнитѣ намъ събития, съ доскорошния балкански съюзъ. Аналогичността както въ общата концепция на събитията, тѣй и въ личнитѣ стремежи е очевидна и безспорна; на това ясно посочватъ почти еднаквитѣ резултати отъ двата съюза. Обаче въпросътъ се заключава не въ аналогията, а въ това, че ние въ ново врѣме като че ли избѣгваме да се възползуваме отъ такива поучителни примѣри, какъвто е грѣцко-българскиятъ съюзъ отъ 1204/5 год. и съ каквито е тѣй богатата нашата стара история, за да изучимъ психиката на нашитѣ съсѣди. Затова и нашитѣ политически грѣшки въ не по-малка степенъ се дължатъ на слабото познаване, или по-добрѣ, на абсолютното незнание на отечествената ни история, а между това отъ всички е признато, че историята на единъ народъ е най-вѣрния и сигуренъ ръководителъ при разрѣшението на неговитѣ национални и мирови задачи.

София, 23.XI.1913.